

СТАТТІ

Вотякова О.Л.

ТЕХНІКО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНДУСТРІЙ РОКОСОВСЬКИХ МІСЦЕЗНАХОДЖЕНЬ В ЗАКАРПАТТІ

Реферат: *Стаття присвячена аналізу кам'яних виробів, зібраних на палеолітичних місцезнаходженнях біля с. Рокосово Хустського р-ну Закарпатської обл. Обґрунтовується методика обробки колекцій. Пропонується їх повна статистична та техніко-типологічна характеристика. Визначається місце пам'ятки в контексті палеоліту регіону.*

Ключові слова: *палеоліт, місцезнаходження Закарпаття, кам'яна індустрія, кам'яні знаряддя.*

Вступ. Відкриття В.Ф. Петрунем у 1967 р. нової палеолітичної стоянки біля с. Рокосово привернуло увагу дослідників первісної історії України саме до Закарпаття [Петрунь 1972, с. 86-87]. 1969 р. у зв'язку з цим була організована Закарпатська палеолітична експедиція (ЗПЕ), яка проводила пошукові роботи поблизу с. Рокосово протягом 1969-1989 рр. У результаті цих досліджень, було виявлено 15 пунктів та зібрано колекцію підйомних матеріалів (2297 артефактів), які відносяться до різних періодів первісності [Гладилин, Смирнов 1970, с. 1-11; Гладилин, Солдатенко 1975, с. 28; Гладилин и др. 1985, с. 21].

В.Ф. Петрунь інтерпретував Рокосовські місцезнаходження як левалуазькі майстерні та датував їх початком середнього палеоліту, а окремі речі навіть ашелем [Петрунь 1972, с. 92].

В.М. Гладилін та В.І. Ситливий виділили в рокосовських зібраннях сім культурно-хронологічних комплексів: чотири ашельські та три мустьєрські. Основну увагу автори приділили нижньопалеолітичним матеріалам, визначивши їх як ашель однобічний карпатської фації [Гладилин, Ситливый 1990, с. 65, 129].

Метою цього дослідження є введення до наукового обігу частини матеріалу, яка залишилась поза увагою названих дослідників. Власне, йдеться про середньо- та верхньопалеолітичні зібрання. При цьому значна увага зверталась на присутність у колекціях артефактів шарантського технокомплексу середнього палеоліту.

Методика. Під час аналізу колекцій було використано методику поділу матеріалу на умовно хронологічні групи для кожного з пунктів із їхнім подальшим техніко-типологічним аналізом [Вотякова 2009, с. 113]. Методика включає наступні етапи:

1. Колекція виробів розділена за пунктами. Статистично вони дуже різняться між собою. За кількісними показниками найбільш численними є Рокосово II-VI, XI (табл. 1).

2. Матеріали кожного пункту були поділені за сировиною. Аналіз сировинних ресурсів (а також сировинних груп) показав, що використовувався переважно місцевий обсидіан, трапляється також андезит, кварцит, креміль, кварц та радіоларит (табл. 1).

3. Далі здійснюється комплексний порівняльний аналіз із метою відокремлення індустріальних та хронологічних груп кам'яного інвентарю Рокосово.

Статистична і техніко-типологічна характеристики здійснювались з урахуванням сировини та відносно-хронологічної групи для кожного з пунктів окремо. Техніко-типологічний аналіз колекції, зокрема нуклеусів та продуктів їх розщеплення, проводився згідно класифікаційних розробок В.М. Гладиліна [Гладилин 1976, с. 36-44] та В.І. Усика [Усик 2003, с. 170-186; 2006, с. 54]. Типологію знарядь визначено за класичним типо-листом Ф. Борда.

Алгоритм подачі матеріалу такий: спочатку аналізуються найбільш чисельні та атрактивні колекції (Рокосово II-VI, XI), потім – менш значні та ефемерні комплекси (I, VI-X, XII-XV), не зважаючи на їхню нумерацію, котра відбиває лише хронологію відкриття окремих пунктів цієї пам'ятки в ході польових досліджень.

Пункт	Сировина						Всього
	Обсидіан	Андезит	Кварцит	Кварц	Кремінь	Радіоларит	
Рокосово І	25	22	7	1			55
Рокосово ІІ	260	5	21				286
Рокосово ІІІ	185	4	19		1	3	212
Рокосово ІV	226	9	32		1	1	269
Рокосово V	172	6	25	2			205
Рокосово VI	823	19	65	2	3	5	917
Рокосово VII	4	2					6
Рокосово VIII	14	1		1	2	1	19
Рокосово IX	2						2
Рокосово X	2				1		3
Рокосово XI	269	3	4				276
Рокосово XII	27	1					28
Рокосово XIII	2		6				8
Рокосово XIV	3	1	5				9
Рокосово XV	1	1					2
Всього	2015	74	184	6	8	10	2297
%	87,72	3,22	8,01	0,26	0,35	0,44	100

Табл. 1. Сировинні ресурси рокосовських місцезнаходжень

Для виробів з вулканічної сировини (обсидіану та андезиту) додатково була розроблена окрема схема розподілу за станом руйнації поверхні матеріалу на умовні групи (табл. 2). Основною метою цього поділу було виділення серед матеріалів з вулканічної сировини відносно різночасових хронологічних груп. При цьому враховувались наступні критерії: зміна кольору та структури поверхні, наявність, кількість та розмір комірок та борозен вилугування. Були відмічені артефакти з різним ступенем руйнації поверхні на одному предметі. В усіх випадках це пояснюється переоформленням в більш пізній час. Слід зазначити, що випадки реутилізації предметів досить часті. В основному це незначні переоформлення краю заготовки, або поодинокі зняття з нуклеусів, сформованих раніше. Вироби з обсидіану розділені на чотири основних групи (А, В, С, D), кожна з яких має свої підгрупи (табл. 2). Артефакти з андезиту, не зважаючи на їхню невелику кількість, також були розділені за станом збереженості на групи 1-5. Вони надаються окремим списком, оскільки відсутні дані для об'єктивного співставлення їх з обсидіанами.

Групи	Ступінь збереженості	Ознаки руйнування поверхні
А	Сліди руйнування відсутні	Поверхня зберігає природний колір та блиск.
А-1	Початок гідратації	Поверхня матеріалу глянцева та гладка, але колір стає більш світлим.
А-2	Гідратація	Поверхня втрачає природний блиск, стає матовою та світлішою.
В	Перший етап руйнування	З'являються мілкі та нечасті(поодинокі) комірки
В-1	Другий етап руйнування	З'являються великі комірки
В-2	Третій етап	Окрім комірок з'являються борозни.

	руйнування	
В-3	Четвертий етап руйнування	Комірки та борозни зростають за розмірами.
С	П'ятий етап руйнування	Спостерігається збільшення кількості та розмірів комірок. Борозни стають настільки глибокими, що поверхня стає шаруватою.
Д	Шостий етап руйнування	Поверхня сильно зруйнована вилуговуванням. Комірки та висока ступінь шаруватості змінюють рельєф, в наслідок чого погано читаються сліди обробки.

Табл. 2. Шкала відносно-хронологічних груп обсидіанів

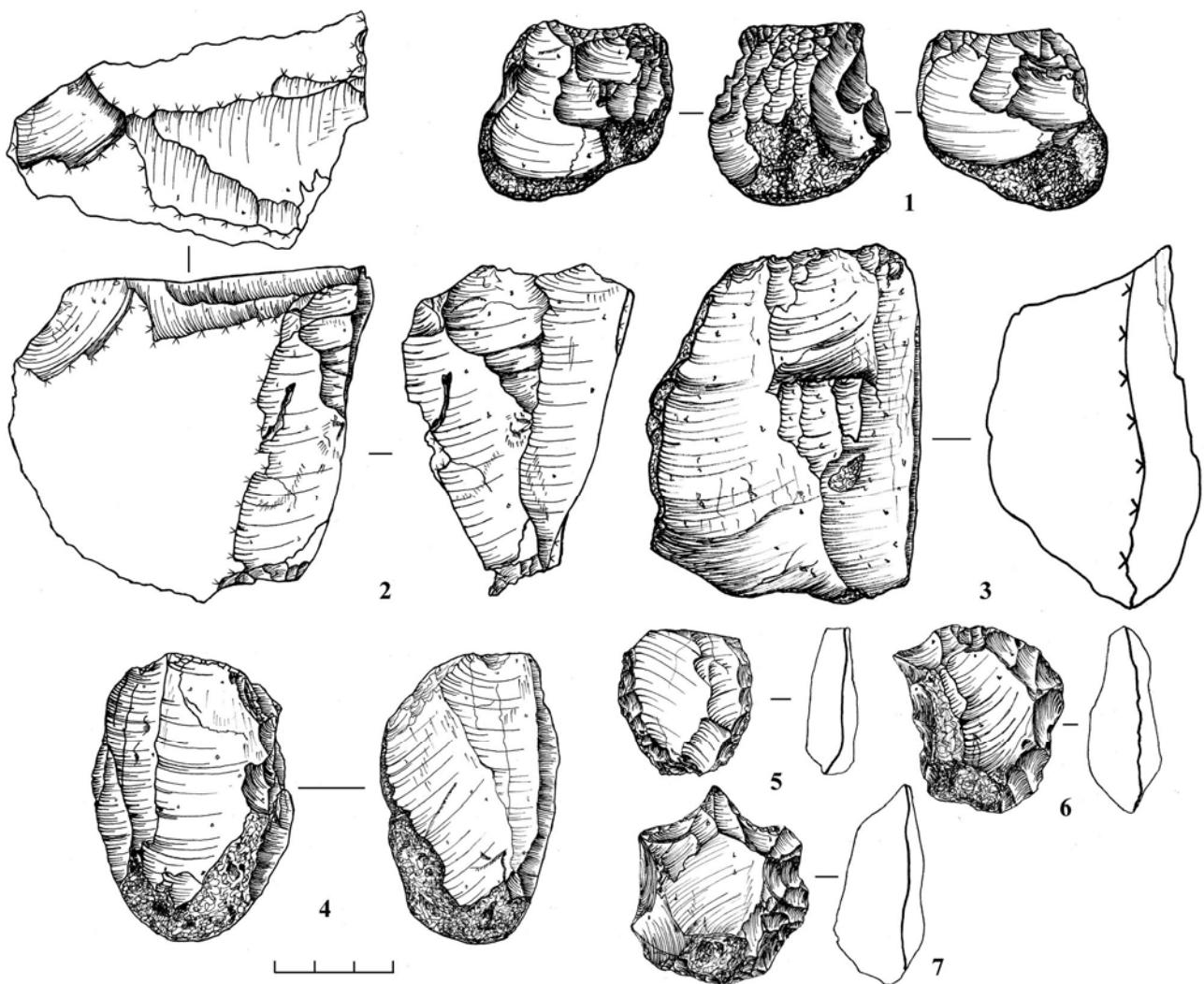

Рис. 1. Рокосово, верхній палеоліт.
Нуклеуси: 1-3 – пункт IV, 4 – пункт V. Знаряддя: 5 – пункт VI, 6-7 – пункт I

Fig. 1. Rokosovo, Upper Paleolithic.
Cores: 1-3 – site IV, 4 – site V. Tools: 5 – site IV, 6-7 – site I

Характеристика матеріалів

Рокосово VI презентує найчисельнішу колекцію – 917 екз. Окрім зборів з поверхні, сюди увійшли знахідки з шурфів № 1, 2, 3, 5, 6 та зачистки № 1. У зв'язку з тим, що стратиграфія на об'єктах відсутня, а матеріали є змішаними [Гладилин, Солдатенко 1975, с. 29-30], вони розглядаються разом з усім підйомним матеріалом.

Категорії артефактів	обсидіан										андезит					кварцит	кварц	кремій	радіоларит	сланець	ВСЬОГО
	A	A-1	A-2	B	B-1	B-2	B-3	C	D	Невизначен а	1	2	3	4	5						
Пренуклеуси			1	6	3	2	2		2												16
Нуклеуси:																					
радіальні				2	6	2	7	2	3												22
радіальні двобічні					1																1
левалуазькі					4		1														5
черепалопоподібні						1															1
конвергентні																					
односпрямовані:																					
поздовжні								1													1
поперечні									1												1
паралельні:																					
поздовжні		2		2	1	2		2	1							1					11
біпоздовжні	1					1	2														4
поперечні				2				2	1					1							6
біпоперечні			1		1																2
ортогональні		1			1		3	2													7
об'ємні																					
поздовжні				2																	2
пірамідальні																					
підперехресні					2		2	1	1												6
"Kombewa"						2	1							1							4
безсистемні								2	1												3
невизначені				4	1		6	6	1	5					1	2	1	1			28
Відщепи:																					
первинні	1	4		46	18	8	12	13	1							1					104
напівпервинні	1		1	7	1	2	3	2	1												18
односпрямовані					3				1		1										5
реберчасті			1			1															2
безсистемні			1			2	1														4
безсистемно-крайові	1			2	1																4
радіальні				9	8	5	9	3	2	1						5					42
радіально-крайові					1						1										2
левалуазькі					1		1														2
поздовжні		1		7												1			1		10
поздовжно-крайові			2	12	2	2		2	2							1					23
біпоздовжні				1			1														2
біпоздовжно-крайові				1			2														3
ортогональні		1		13	2	8	1	1	1							4			1		32
ортогонально-крайові		1		4	4	2	1		2							1					15
підперехресні					2	1										1					4
невизначені								1		1										1	3
Фрагменти відщепів	2	12	6	82	46	51	39	17	13	4	4		2	1		9	1		1		290
Пластили:																					
первинні				1																	1

напівпервинні				1															1
реберчасті						1										1			2
поздовжні		1														3			4
поздовжньо-крайові																			
біпоздовжні				1												1			2
біпоздовжньо-крайові			1													1			2
Фрагменти пластин	1	1	1								1								4
Фр-нти сколів невизначені	2	6	7	18	5	9	14	7			8	1		1			1		79
Луски	1	2		10	2	5	4									5			29
Знаряддя:																			
<i>Скребла:</i>																			
<i>поздовжньо-опуклі</i>						1										1			2
<i>поздовжньо-прямі</i>								1											1
<i>поздовжньо-опуклі з природною спинкою</i>					1		1												2
<i>поперечно-опуклі</i>					1											1			2
<i>поперечно-прямі</i>						1													1
<i>подвійні опукло-ввігнуті</i>					1											1			2
<i>кутові</i>							1									2			3
<i>невизначені</i>									1			1				4			6
<i>Віймчасті</i>				1												2			3
<i>Зубчасті</i>											1					2			3
<i>Скребачки кінцеві</i>		1															1		2
<i>Відщепи з ретушією</i>			1	2	1	4										1			9
<i>Двобічні знаряддя</i>													1						1
<i>Чопери</i>							1	1	1							4			7
<i>Невизначені знаряддя</i>				4	1	4	1	1								1			12
<i>Невизначені фрагменти</i>				1	7			9	3	8						2		2	33
<i>Уламки</i>	2	2	1	1	1			1	2	2	1					3		2	18
ВСЬОГО	12	35	24	242	129	117	116	77	41	29	10	1	3	4	1	61	2	3	916

Табл. 3. Рокосово VI. Категорії артефактів

Обсидіановий комплекс.

Група В демонструє виразні зразки нуклеусів радіальних, паралельних плоских та пірамідальних типів. Площинки чотирьох паралельних нуклеусів сформовано сколами. Тильна сторона одного з них – оброблена.

Для комплексу **В-1** характерні такі типи нуклеусів: левалуазькі черепахоподібні, радіальні, радіальні двобічні, паралельні плоскі, ортогональні, підперехресні. Слід звернути увагу на 4 екземпляри левалуазьких черепахоподібних нуклеусів (рис. 2). Вони мають ретельну радіальну підготовку робочої поверхні, виділену основну фасетовану площадку та підправлені допоміжні (периферійні). У двох випадках відзначено підправку тильної сторони. На двох нуклеусах зберігся негатив знятого відщепу. В колекції також присутній один левалуазький відщеп овальної форми з радіальною огранкою та фасетованою площадкою. В наборі знарядь виділяються скребла, представлені подвійним опукло-ввігнутим, поздовжньо та поперечно опуклим типами. Робочий край сформований пласкою або напівкрутою лускатою ретушією. Техніко-типологічні характеристики колекції, а саме домінування левалуазької техніки розколювання, наявність левалуазького відщепу та високий рівень фасетованих площадок, дозволяють більш-менш чітко говорити про присутність тут левалуазького компоненту.

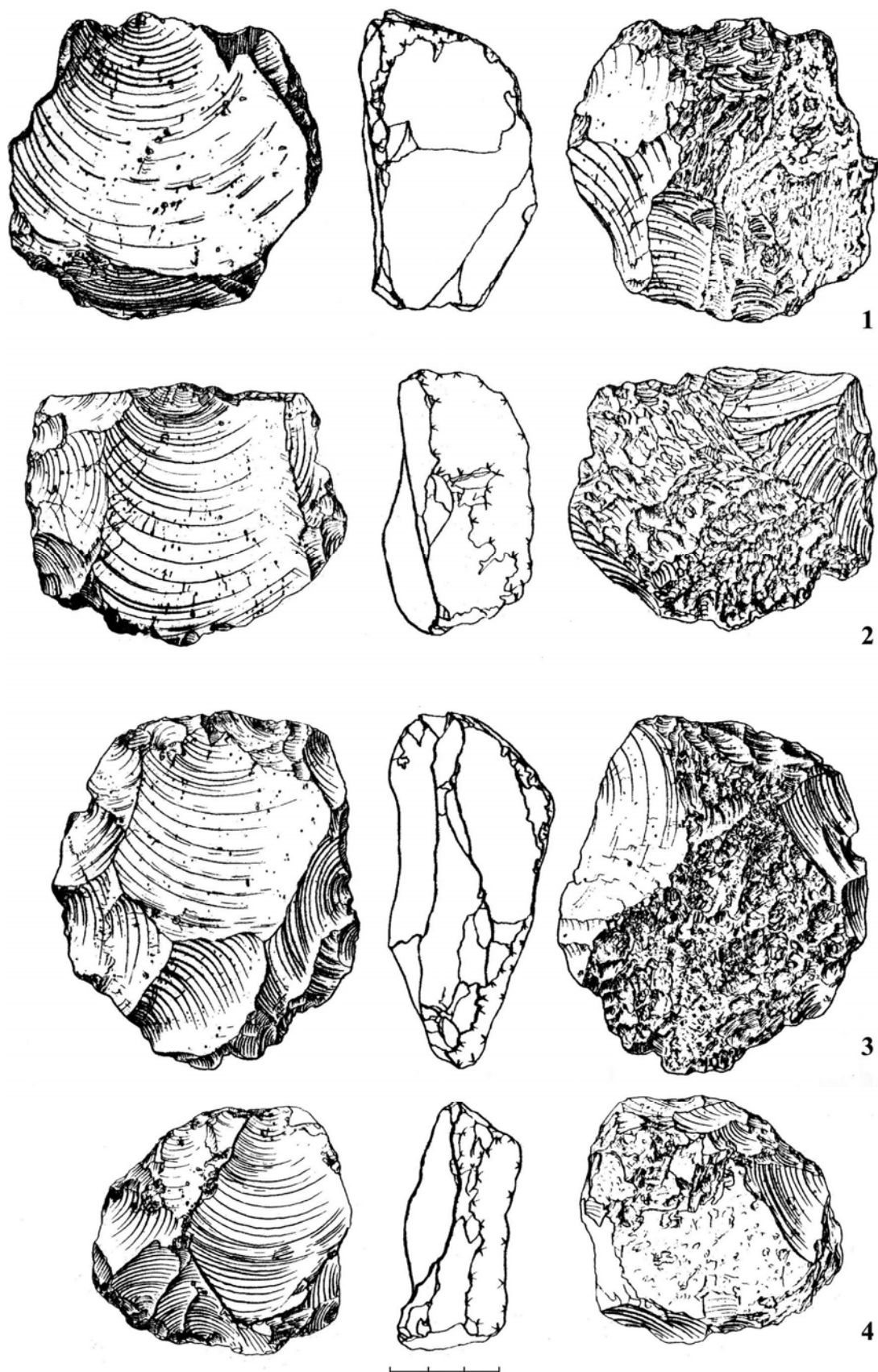

Рис. 2. Рокосово VI. Середній палеоліт (група В-1), левалуазькі нуклеуси
[за: Гладилин, Ситливый 1990, с. 238-239, табл. XXXIV-XXXV]

Fig. 2. Rokosovo, Middle Paleolithic (group B-1), cores of Levallois
[by: Гладилин, Ситливый 1990, с. 238-239, табл. XXXIV-XXXV]

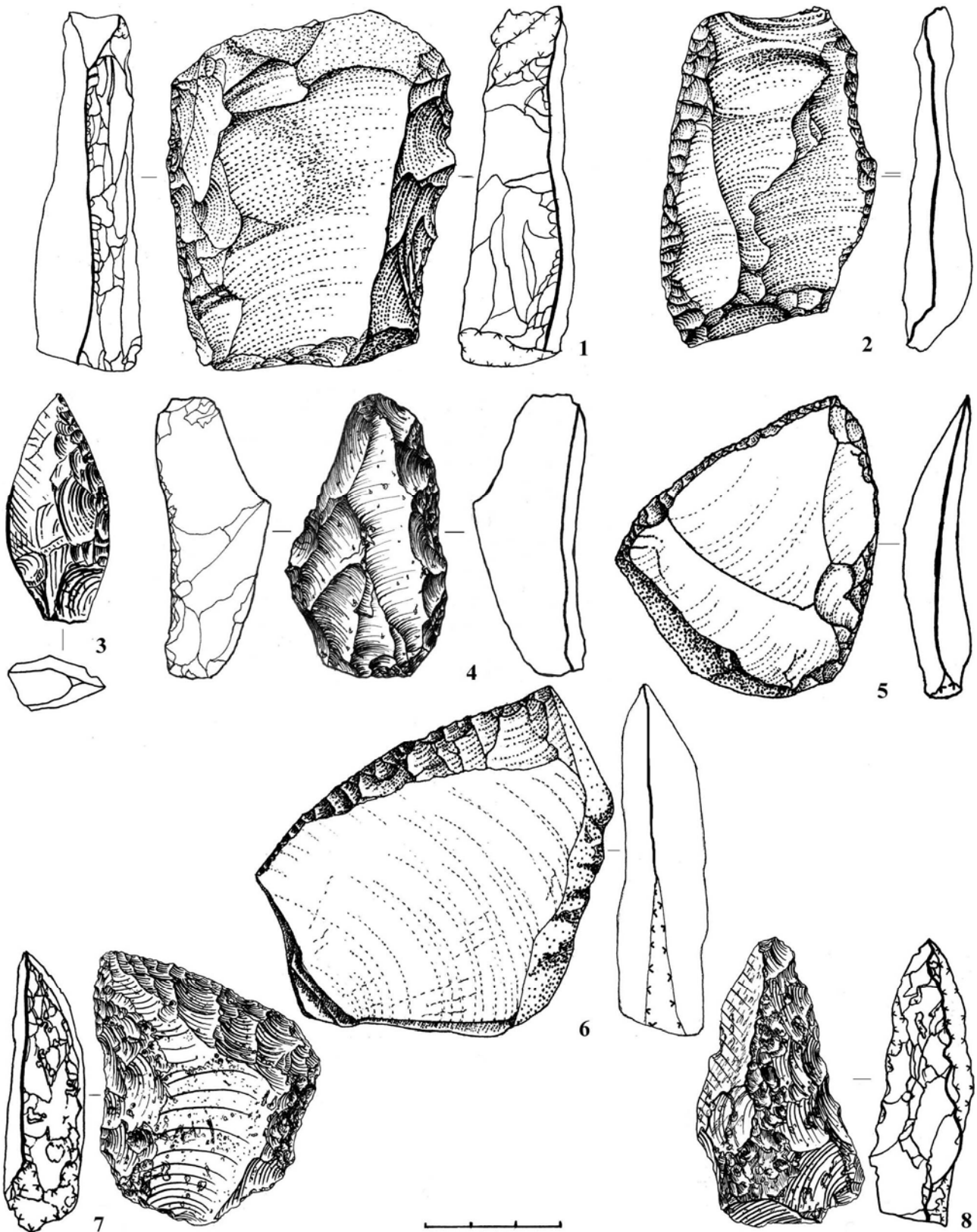

Рис. 3. Рокосово, середньопалеолітичні однобічні знаряддя: 1 – пункт II, 2, 4-8 – пункт VI, 3 – пункт IV [7-8 – за: Гладилин, Ситливый 1990, с. 235, табл. XXXI]

Fig. 3. Rokosovo, Middle Paleolithic unifacial tools: 1 – site II, 2, 4-8 – site VI, 3 – site IV [7-8 – by: Гладилин, Ситливый 1990, с. 235, табл. XXXI]

Нуклеуси В-2 віднесено до радіальних, конвергентних, паралельних пласких, “kombewa”. Площини виробів сформовані сколами, у двох випадках відмічено підправку тильної сторони. Серед знарядь є два скребла: поздовжньо-опукле зі спинкою (рис. 3, 4) та поперечно-опукле. Робочий край обох сформовано напівкрутою ступінчастою ретушню, з певною долею обережності їх можна віднести до шаранту.

Нуклеуси В-3. Нуклеуси представлено радіальними, паралельними пласкими, левалуазьким черепахоподібним, ортогональними, підперехресними та “kombewa”. Фрагмент левалуазького черепахоподібного ядра, площини якого частково фасетовані, виділено умовно, оскільки він демонструє стадію розщеплення після зняття відщепу, який захватив практично всю робочу поверхню. В колекції знарядь є чопер та скребла. Чопер сформовано кількома великими сколами на невеликому фрагменті обсидіанової конкреції. Скребла репрезентовано одним кутовим екземпляром, леза якого сформовані напівкрутою ступінчастою ретушню (рис. 3, 7) та поздовжнім опуклим з похилою лускатою ретушню.

Умовна колекція **С** включає радіальні, односпрямовані, паралельні пласкі, ортогональні, підперехресні, безсистемні нуклеуси, ударні площини яких не підправлені. Тильний бік нуклеусів вкрито кіркою. Набір знарядь представлено виразним зразком чопера та поздовжнім скреблом. Робочий край чопера сформовано сколами у двобічній манері. Скребло оформлене ступінчастою напівкрутою ретушню (рис. 3, 7).

Нуклеуси комплексу **Д** – радіальні, односпрямовані поперечні, паралельні пласкі, підперехресний та безсистемний. Площини та тильні сторони не мають слідів підправки. Знаряддя представлено чопером та фрагментом скребла.

Андезитовий комплекс.

Серед виробів з андезиту виділяються лише два поперечні нуклеуси та одне двобічне підлистоподібне скребло, лезо якого було переоформлене в більш пізній час (рис. 4, 2). За ступенем руйнації поверхні знахідки віднесено до групи 5. Характер їхньої обробки та стан збереженості поверхні, певною мірою, дозволяють віднести їх до середнього палеоліту, а знаряддя ідентифікувати з індустрією з двобічною обробкою.

Кварцитовий комплекс.

Єдиний у колекції поздовжній нуклеус має спрацьовану робочу поверхню, підготовлену сколами площинку та вкрити кіркою тильну сторону. Досить важко визначити, до якого саме періоду палеоліту він відноситься.

Знаряддя представлено чоперами (рис. 5, 2-3), сформованими на гальках великих розмірів та серією виразних середньопалеолітичних скребел (рис. 3, 2, 5-6): поздовжньо-опуклих, поперечно-опуклих, подвійних, кутових. Робочий край цих знарядь оброблений похилою лускатою ретушню.

Отже, на пункті **Рокосово VI** ми маємо таку ситуацію: колекції **А**, **А-1** та **А-2** – невеликі за кількістю (табл. 3). Паралельні нуклеуси, пластини та скребок з високим робочим краєм (рис. 1, 5) свідчать, нібито, на користь віднесення цих груп до верхнього палеоліту.

Матеріали **В**, **В-1**, **В-2**, **В-3** можна вважати середньопалеолітичними. Спираючись на аналіз нуклеусів та сколів, колекцію групи **В** можна охарактеризувати як індустрію з переважанням паралельного напрямку розколювання та використанням методу підправки відбивних площадок; більш точна інтерпретація ускладнена відсутністю діагностичних типів знарядь. Наявність в цьому зібранні 2-х об'ємних пірамідальних нуклеусів можна розцінювати і як верхньопалеолітичну домішку. Виділяється колекція групи **В-1**, яка за техніко-типологічними ознаками видається більш-менш однорідною і може бути віднесеною до кола левалуазьких індустрій (можливо, є подібною до індустрії шару III стоянки Королево). Комплекс групи **В-3** характеризується переважанням радіального розколювання та застосуванням методу підправки відбивних площадок. Стан збереженості матеріалів, досить просте розколювання дозволяють відносити зібрання групи **С** та **Д** до раннього палеоліту. Тут присутні окремі типологічно виразні артефакти з андезиту і кварциту, які

ідентифікуються з середнім та нижнім палеолітом, хоча довести їх зв'язок з іншими матеріалами досить важко.

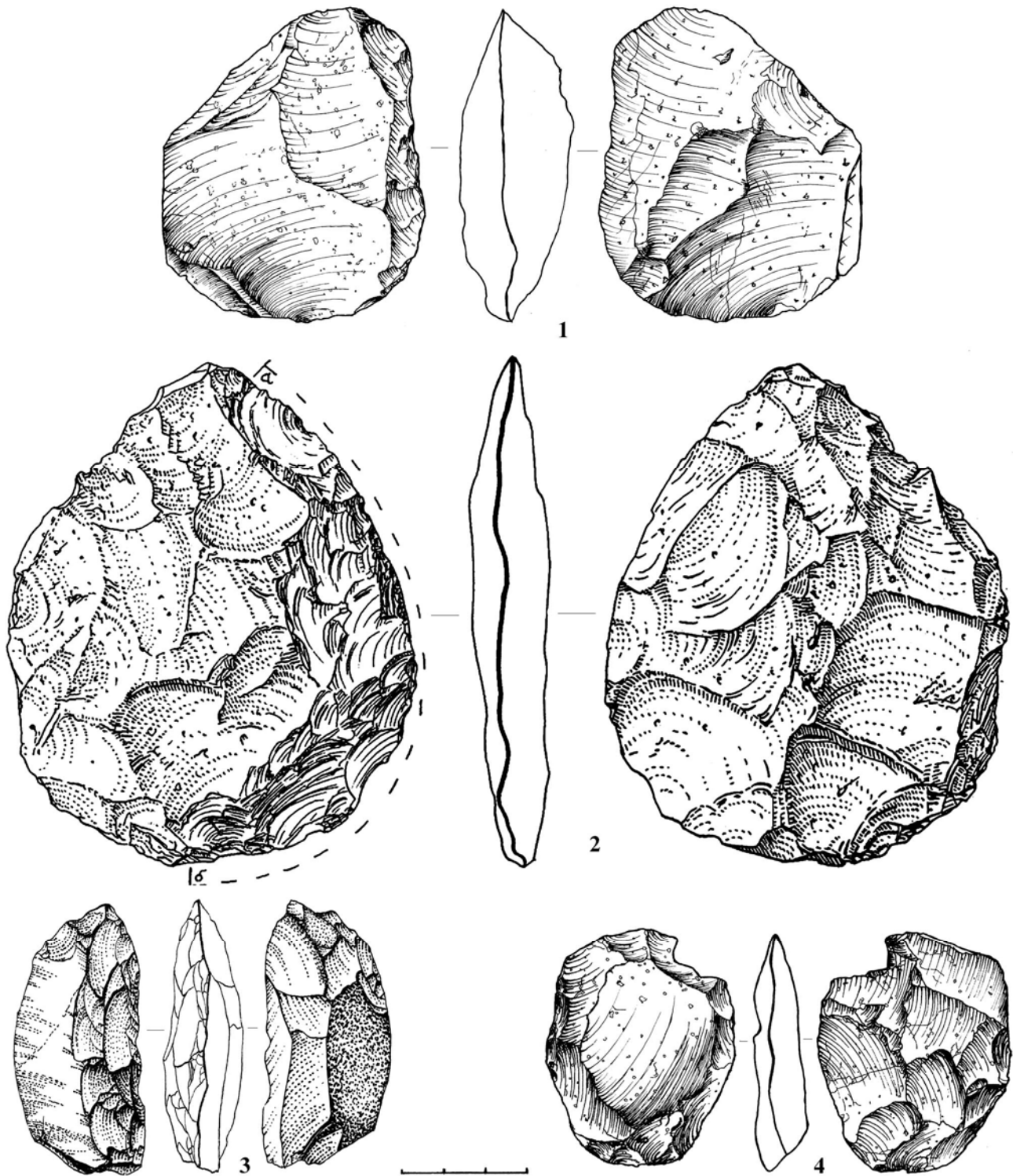

Рис. 4. Рокосово, середньопалеолітичні знаряддя з двобічною обробкою: 1, 3 – пункт II, 2 – пункт VI, 4 – пункт III [за: Гладилин, Ситливый 1990, с. 240, табл. XXXVI]

Fig. 4. Rokosovo, Middle Paleolithic bifacial tools: 1, 3 – site II, 2 – site VI, 4 – site III [by: Гладилин, Ситливый 1990, с. 240, табл. XXXVI]

Категорії артефактів	обсидіан								андезит			кварцит	ВСЬОГО
	A	A-1	B	B-1	B-2	B-3	C	D	1	3	4		
Пренуклеуси		2		2									4
Нуклеуси: радіальні				2									2
односпрямовані:													
<i>поздовжні</i>				1	1		1						3
паралельні:													
<i>поздовжні</i>				2	2		1						5
ортогональні							1						1
невизначені				9			2						11
Відщепи:													
первинні				9	4		3	1					17
напівпервинні				3									3
дорсально-гладкі				2								1	3
реберчасті				4	1								5
радіальні				16			4					1	21
радіально-крайові							1						1
поздовжні				4								1	5
поздовжньо-крайові				2									2
біпоздовжні				1	1								2
біпоздовжньо-крайові							2						2
ортогональні				5			1						6
ортогонально-крайові				2	1		3						6
підперехресні				1								1	2
невизначені					1							1	2
Фрагменти відщепів				89	13		4		2	1		9	118
Пластини:													
напівпервинні				1									1
поздовжні				1									1
поздовжньо-крайові				1									1
ортогональні				2									2
ортогонально-крайові				1									1
Фрагменти сколів невизначені			1	22		2	1						26
Луски				8	1								9
Знаряддя:													
Скребла:													
<i>поздовжньо-опуклі</i>				1								1	2
<i>поперечно-прямі з природною спинкою</i>						1						1	2
<i>подвійні прямоопуклі</i>												1	1
<i>невизначені</i>												1	1
Двобічнооброблені знаряддя												1	1
Чопери												1	
Відщепи з ретушію				2									2
Невизначені знаряддя				5			1				1	1	8
Невизначені фрагменти	1			2			1				1		5
ВСЬОГО	1	2	1	200	25	3	27	1	2	1	2	21	286

Табл. 4. Рокосово II. Категорії артефактів

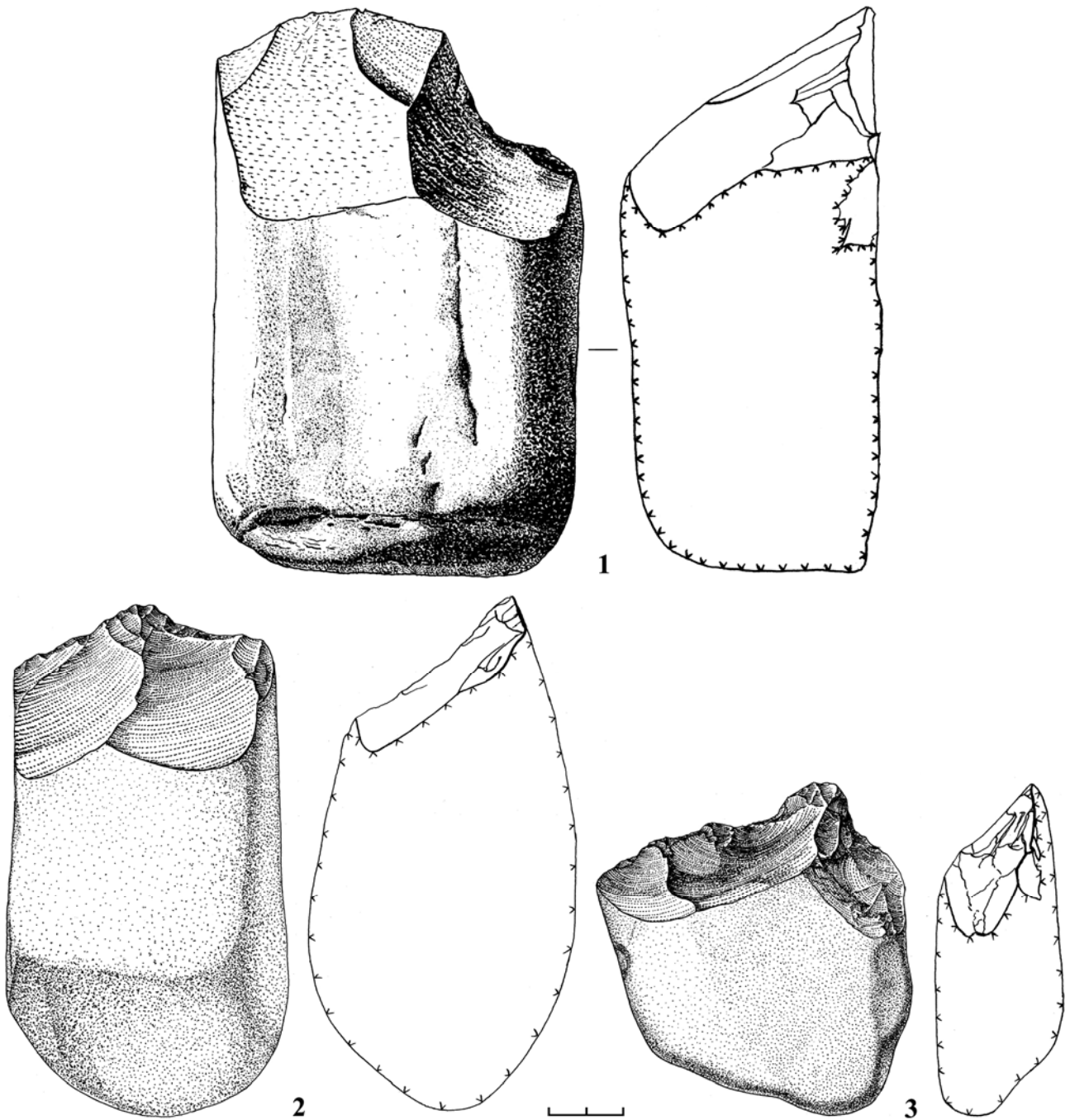

Рис. 5. Рокосово, нижньопалеолітичні знаряддя: **1** – пункт XIII), **2-3** – пункт VI
[за: Гладилин, Ситливый 1990, с. 241-242, табл. XXXVII-XXXVIII]

Fig. 5. Rokosovo, Love Paleolithic tools: **1** – site XIII, **2-3** – site VI
[by: Гладилин, Ситливый 1990, с. 241-242, табл. XXXVII-XXXVIII]

Обсидіановий комплекс.

Група В-1 є найчисельнішою на пункті. Нуклеуси розподіляються на радіальні, односпрямовані та паралельні пласкі з поздовжнім напрямом сколювання. Площадки нуклеусів, переважно, сформовані сколами, на радіальному нуклеусі – частково фасетовані. Тильні сторони ядрищ вкриті кіркою. Набір знарядь складається з відщепів з ретушню та фрагментів невизначених знарядь, одне з яких має двобічну обробку.

Колекції **груп В-2 та В-3** нараховують лише по кілька предметів. Перша група представлена трьома паралельними пласкими нуклеусами, площадки яких сформовані

сколами, тильна сторона вкрита кіркою. Друга група, окрім фрагментів невизначених сколів, містить одне скребло з двобічною обробкою, робочий край якого оформлений напівкрутою ступінчастою ретушшю (рис. 4, 1).

Колекція **групи С** складається з односпрямованого, паралельного плаского та ортогонального нуклеусів.

Кварцитовий комплекс.

Колекція кварцитових виробів складається зі сколів та знарядь праці. До нижньопалеолітичних виробів можна віднести чопер. Середньопалеолітичну групу представляють скребла: поздовжні прямі та опуклі, поперечні прямі, вентральні прямі та подвійні типи (рис. 3, 1). Їхні леза оформлено переважно ступінчастою напівкрутою ретушшю. Вентральне скребло має спинку, підправлену сколами на дорсальну сторону (рис. 4, 3).

Групи А-1, А-2 та В пункту **Рокосово II** представлені поодинокими недіагностичними артефактами (табл. 4). **Групи В-1, В-2 та В-3** за техніко-типологічними характеристиками вкладаються в рамки середнього палеоліту. Досить проста система розколювання та ступінь руйнації поверхні дозволяє віднести **групу С** до раннього палеоліту. Доповнює колекцію пункту виразна серія середньопалеолітичних скребел на кварциті.

Обсидіановий комплекс.

В зібранні **групи А** відмічено два об'ємні паралельні поздовжні нуклеуси.

Група В характеризується наявністю ядер з односпрямованим та паралельними сплосченим розколюванням.

У зібранні **В-1** відмічено один радіальний нуклеус на відщепі. Серед знарядь праці слід відмітити кутове скребло, оформлене напівкрутою лускатою ретушшю.

Характер розщеплення **В-3** репрезентують паралельні пласкі, ортогональні та безсистемні нуклеуси.

У **групі С** представлено радіальні, односпрямовані, паралельні пласкі та ортогональні нуклеуси.

Колекція нуклеусів **групи D** складається з двох невеликих (до 5 см) паралельних пласких екземплярів. Біпоперечний нуклеус має оформлені сколами площадки та тильну сторону. Враховуючи невеликий розмір цього екземпляру, а також дуже ретельну обробку, його також можна інтерпретувати як преформу або знаряддя.

Діагностичні вироби з андезиту представлено середньопалеолітичними нуклеусами (4 група): фрагментом радіального та поперечного (табл. 5).

Категорії артефактів	Обсидіан										андезит		кварцит	ВСЬОГО
	А	А-1	А-2	В	В-1	В-2	В-3	С	Д	Невизн ачена	1	4		
Пренуклеуси		1		2			1							4
Нуклеуси:														
Радіальні					1	1						1		3
односпрямовані:														
поздовжні				1				2						3
поперечні				1										1
паралельні :														
поздовжні							2	2	1					5
біпоздовжні				1										1
поперечні							1	2				1		4
біпоперечні								1	1					2
ортогональні						1	1	1						3
об'ємні поздовжні	2													2
безсистемні							1							1
невизначені				7	6	5	2	8						28
Відщепи:		1		5	4	4	2	11	2					29

первинні														
напівпервинні				1	1									2
дорсально-гладкі												1		1
реберчасті			1			1								2
безсистемно-крайові				1	2	1								4
радіальні			1	1	7	7	5				1			22
поздовжні		3			2		1					1		7
поздовжньо-крайові	3	2		2	4	5	2	3	2					23
біпоздовжні			1				1							2
біпоздовжньо-крайові						1								1
ортогональні				2		2	1							5
ортогонально-крайові					2	2	2	3						9
невизначені								2						2
Фрагменти відщепів		4	4	9	14	11	6	20	2				2	72
Пластини:														
первинні				1										1
реберчасті				1										1
поздовжні				3			1							4
підперехресні					1									1
Фрагм-ти пластин														
Фрагм-ти сколів невизначені					2	2	4	3			1			12
Луски		1		5										6
Знаряддя:														
<i>Скребла:</i>														
<i>кутові</i>					1									1
<i>Відщепи з ретушією</i>					1									1
<i>Невизначені знаряддя</i>				1	2	1		3			3			9
Невизначені фрагменти	1													1
ВСЬОГО	6	12	4	44	41	47	35	68	8	4	1	2	4	276

Табл. 5. Рокосово XI. Категорії артефактів

Обсидіанові колекції пункту **Рокосово XI** розподіляються таким чином: верхній палеоліт (**A**), середній палеоліт (**B**, **B-1**, **B-2**, **B-3**, **C**), нижній палеоліт (**D**). Причому, в більшості середньопалеолітичних зібрань (окрім **B-1** та **B-2**) простежується переважання паралельної системи розколювання. В одних випадках (**C**) наявна підправка відбивних площадок, присутність пластин (**B**).

Обсидіановий комплекс.

В групі B – паралельні пласкі та об'ємні нуклеуси (рис. 1, 1-3). Знаряддя праці відсутні, сколи нечисленні.

B-1. Нуклеуси представлено радіальними, односпрямованими, паралельними пласкими, ортогональними зразками. Площини ядер сформовано сколами, у двох випадках відмічена підправка тильної сторони. За технікою розщеплення колекція характеризується домінуванням паралельного розколювання та підправкою відбивних площадок.

Категорії артефактів	Обсидіан										андезит			кварцит	кремнь	радіоларит	ВСЬОГО
	A	A-1	A-2	B	B-1	B-2	B-3	C	D	Неви знач ена	1	3	4				
Пренуклеуси					1		1										2
Нуклеуси:																	
Радіальні					2	1	1										4
односпрямовані:																	
<i>поперечні</i>					1		1										2
паралельні:																	
<i>поздовжні</i>				2	2			3						1			8
<i>торцеві</i>				1													1
<i>біпоздовжні</i>						1											1
<i>ортогональні</i>					1	1	1						1				4
<i>об'ємні поздовжні</i>																	
<i>циліндричні</i>				1													1
“kombewa”					1		2										3
невизначені				3	2	5	3							1			14
Відщепи:																	
Первинні	2			2	3	6	2	5						1			21
напівпервинні								1									1
реберчасті						2	2										4
безсистемні								1									1
безсистемно-крайові									1								1
радіальні					4	9	2	2			1		1	3			22
радіально-крайові					1		1										2
поздовжні				1										1			2
поздовжньо-крайові					1	3	6	2									12
біпоздовжні								1									1
ортогональні				1	5	2		1						1			10
ортогонально-крайові					1	1		1									3
підперехресні							1										1
невизначені						1											1
Фрагменти відщепів			1	5	20	32	12	3					1	10			84
Пластини:																	
первинні							1										1
радіально-крайові						1											1
поздовжні													2	1			3
Фрагменти пластин		1		1									1		1		4
Фрагменти сколів																	
невизначені	3			2	9	9		2		1				5			31
Луски					1	1											2
Знаряддя:																	
Скребла:																	
<i>поздовжньо-прямі з природною спинкою</i>																1	1
<i>поздовжньо-ввігнуті</i>						1											1
<i>поздовжньо-опуклі з природною спинкою та вентральним потоншенням</i>								1									1
<i>поперечно-опуклі з природною спинкою та</i>														1			1

вентральним потоншенням																	
Виймчасті					1						1						2
Чопери													1				1
Відщепи з ретушшю													2				2
Невизначені знаряддя						1					1		2				4
Невизначені фрагменти					4								2				6
Уламки										1							1
ВСЬОГО	5	1	1	19	60	77	37	23	1	2	2	1	6	32	1	1	269

Табл. 6. Рокосово IV. Категорії артефактів

В-2. Нуклеуси представлено радіальними, паралельним та ортогональним. Виділено лише одне знаряддя – поздовжнє увігнуте скребло. Робочий край сформований напівкрутою лускатою ретушшю.

В-3. Нуклеуси розподіляються на: радіальні, односпрямовані, паралельні пласкі, ортогональні, “kombewa”. Відбивні площадки переважно вкриті кіркою. Тильну сторону радіального та ортогонального нуклеусів підправлено сколами. Знаряддя праці репрезентовано поздовжнім опуклим скреблом, лезо якого оброблене ретушшю типу “напів-Кіна”, на вентральній стороні відмічено тильне потоншення.

С. Серію нуклеусів складають радіальні та паралельні пласкі зразки.

Кварцитовий комплекс.

Нуклеуси репрезентують паралельні пласкі та ортогональні екземпляри. У типологічному наборі виділяється поперечне опукле скребло з напівкрутою ступінчастою ретушшю, природною спинкою та потоншенням у базальній частині (рис. 3, 3).

Колекції **А**, **А-1**, **А-2** представлені на пункті **Рокосово IV**, складаються з поодиноких недіагностичних артефактів, що ускладнює їхню культурно-хронологічну інтерпретацію.

Групу **В** за технологією первинного розщеплення, в якому домінує об’ємне паралельне розколювання та присутні пластини, можна віднести до верхнього палеоліту. Матеріали **В-1** та **В-2**, скоріше за все, є одним комплексом, який разом з **В-3** можна віднести до середньопалеолітичних індустрій з паралельним розколюванням. Доповнюють середньопалеолітичну колекцію цього пункту кварцитові нуклеуси та скребло.

Колекція **С** за ступенем руйнації поверхні виглядає як найдавніша. Разом з тим її невиразність не дозволяє більш чітко визначити її місце в межах нижнього палеоліту.

Обсидіановий комплекс.

А, **А-1**, **А-2**, **В** репрезентовані невеликою кількістю предметів (табл. 7), але в трьох з них відмічено верхньопалеолітичні нуклеуси: **А-1** – торцевий нуклеус з фасетованою відбивною площадкою, **А-2** – паралельний повздовжній сплюснений на останній стадії утилізації, **В** – паралельний повздовжній об’ємний, площадка якого сформована одним сколом (рис. 1, 4).

В зібранні **В-1** відмічено паралельний плаский та левалуазький черепахоподібний нуклеуси. Останній має оформлені сколами допоміжні і виділену головну відбивну площадку та оброблену тильну сторону.

В серії **В-3** – нуклеуси радіальні, паралельні пласкі, ортогональні, “kombewa”.

С. Колекція нуклеусів містить радіальні та паралельні пласкі типи. Розколювання досить просте, тільки в половині випадків відбивні площадки ядрищ сформовані одним сколом. Тильні сторони вкриті кіркою. Знаряддя праці представлено чоперами та скреблом. Чопери сформовані на уламках обсидіану великими сколами, робочий край одного з них оброблений двобічно. Скребло – поперечно пряме на первинному відщепі, оформлене крутою лускатою ретушшю.

Категорії артефактів	Обсидіан										Андезит			кварцит	кварц	ВСЬОГО
	A	A-1	A-2	B	B-1	B-2	B-3	C	D	Неви знач ена	1	3	4			
Пренуклеуси						2		1								3
Нуклеуси:																
Радіальні							4	2								6
левалуазькі																
черепахоподібні					1											1
паралельні:																
<i>поздовжні</i>			1		1		2	2						1		7
<i>біпоздовжні</i>								1								1
<i>ортогональні</i>							1							1		2
<i>об'ємний торцевий</i>		1														1
<i>об'ємний поздовжній</i>				1												1
“kombewa”							1	1								2
безсистемні									1					1		2
невизначені					2	3	4	2								11
Відщепи:																
первинні	1	2	1		1	4	3	2	1					1		16
напівпервинні					1		2	1								4
радіальні					3	2	3	5	2					3		18
радіально-крайові								1								1
поздовжні	1	1			1		2							1	1	7
поздовжно-крайові					2	3	1	1	1					3		11
біпоздовжні				1												1
ортогональні		1		1		2	1	1			1					7
ортогонально-крайові							1	3	2							6
невизначені														1		1
Фрагменти відщепів	1	1	1	4	12	11	11	8	2	2		1	1	3	1	59
Пластини:																
Реберчасті														1		1
біпоздовжні					1									2		3
Фрагменти пластин													1			1
Фрагменти сколів																
невизначені				1	2		3	3			1			1		11
Луски					1			1				1				3
Знаряддя:																
<i>Скребла:</i>																
<i>поздовжно-прямі</i>								1								1
<i>поперечно-опуклі з</i>																
<i>вентральним</i>																
<i>потоншенням</i>														1		1
<i>Виймчасті</i>														1		1
<i>Чопери</i>								1						1		2
<i>Відщепи з ретушією</i>							1	1						1		3
<i>Невизначені знаряддя</i>					1			1								2
Невизначені																
фрагменти	1								1	4				2		8
ВСЬОГО	4	6	3	8	29	27	40	39	10	6	2	2	2	25	2	205

Табл. 7. Рокосово V. Категорії артефактів

Категорії артефактів	Обсидіан									Андезити		кварцит	кремінь	радіоларит	ВСЬОГО
	A	A-1	A-2	B	B-1	B-2	B-3	C	D	Невизначена	3	4			
Пренуклеуси			1			2			1						3
Нуклеуси:															
Радіальні					3		1		2				1	1	9
левалуазькі															
черепахоподібні					1										1
паралельні:															
<i>поздовжні</i>						1									1
<i>поперечні</i>					1								1		2
<i>ортогональні</i>							1								1
безсистемні					1										1
невизначені					5	1			4						10
Відщепи:															
первинні					3	1	1						1		6
напівпервинні					2										2
дорсально-гладкі						1									1
реберчасті				2	2										4
радіальні					6	2	2	3					1		14
поздовжні			2		2									1	5
поздовжньо-крайові					1								1		2
біпоздовжні					1	1									2
ортогональні			1		3	1	2				1		2		10
невизначені						1		1							2
Фрагменти відщепів		2		4	40	9	3	1	1		1		5	1	67
Пластини:															
реберчасті				1											1
ортогональні					1								1		2
Фрагменти пластин				1	3										4
Фрагменти сколів															
невизначені					17	4									21
Луски					7	2									9
Знаряддя:															
Скребла:															
<i>поздовжно-опуклі</i>													1		1
<i>поперечно-опуклі з природною спинкою</i>													1		1
<i>кутові</i>													1		1
Виймчасті					1										1
Зубчасті					2						1			1	4
Двобічнооброблені знаряддя					1										1
Чопери													1		1
Відщепи з ретушію					1	1							2		4
Невизначені знаряддя					3		1					1			5
Невизначені фрагменти	2				9			1							12
Уламки										1					1
ВСЬОГО	2	2	4	8	116	27	11	6	8	1	3	1	19	1	212

Табл. 8. Рокосово III. Категорії артефактів

В колекції **D** виділено один безсистемний нуклеус великого розміру 19×15,5×17,5 см. Виріб має 3 робочих поверхні, сколювання з яких велося в різних напрямках, а площадками для одної поверхні слугували інші.

Кварцитовий комплекс.

В зібранні – три нуклеуси: ортогональний, повздовжній та невизначений. Площадки та тильні сторони виробів не мають слідів обробки. Знаряддя представлено чопером та скреблом. Поперечне опукле скребло з природною спинкою, оформлене крутою лускатою ретушшю, з вентральним потоншенням в базальній частині має середньопалеолітичний вигляд і, з певною долею обережності, може бути віднесене до шаранту.

Отже, на пункті **Рокосово V** групи **A, A-1, A-2, B** за характером первинного розколювання відносяться до верхнього палеоліту. Середній палеоліт представляють: **B-1** – індустрія з левалуазьким компонентом (наявний левалуазький нуклеус), **B-3** – з радіальним розколюванням. **C** та **D** за техніко-типологічними характеристиками та ступенем руйнації поверхні можна віднести до раннього палеоліту. Також тут відмічено середньопалеолітичні знаряддя на кварциті.

Обсидіановий комплекс.

B-1. Первинне розщеплення презентують левалуазький черепахоподібний, радіальні, паралельні пласкі та безсистемний нуклеуси. Левалуазький нуклеус має радіальну огранку, ретельно оформлені сколами допоміжні та виділену головну відбивні площадки. На тильній стороні виробу відмічена підправка двома сколами. В типологічному наборі виділяється двобічнооброблене скребло, виготовлене в плоско-опуклій манері (рис. 4, 4). Робочий край сформований пласкою лускатою ретушшю. Виріб має сформовану сколами спинку і може бути віднесений до мікоку.

В колекції **B-2** присутній один паралельний плаский нуклеус, площадку якого сформовано сколами, тильна сторона вкрита кіркою.

У групі **B-3** відмічено паралельні пласкі нуклеуси.

D. Нуклеуси представлено радіальними екземплярами, їхні площадки сформовано сколами, тильна сторона вкрита кіркою.

Кварцитовий комплекс.

В колекції виділено два нуклеуса: радіальний та двобічний ортогональний. У типологічному наборі – чопер та скребла. Чопер сформовано великими сколами на кварцитовій гальці. Скребла оформлено лускатою пласкою та напівкрутою ретушшю. Напевно їх можна відносити до середньопалеолітичних виробів.

На пункті **Рокосово III A, A-1, A-2, B** представлено невеликими та недіагностичними колекціями. **B-1, B-2, B-3**, скоріше за все, репрезентують середній палеоліт. У **B-1** відмічено левалуазькі та мікокські елементи. Матеріали **D** вкладаються в рамки раннього палеоліту.

Серед кварцитових знарядь присутні окремі середньопалеолітичні артефакти, які можна віднести до шарантських індустрій Закарпаття.

Рокосово I. Андезитовий комплекс представлено двома групами. Більш інформативною є колекція групи **1**, в якій відмічено радіальний нуклеус з підготовленою круговою площадкою та підправкою тильної сторони, 2 скребачки на відщепках та проколка (рис. 1, 6-7). Наявність скребачок та проколк дозволяє віднести ці матеріали до верхнього палеоліту.

Рокосово VII В зібранні виділяються два андезитових знаряддя: кінцевий скребок (група **1**) та повздовжнє опукле скребло (група **3**), оформлене напівкрутою лускатою ретушшю. Перше може бути віднесене до верхнього, а друге – до середнього палеоліту.

Рокосово VIII. Колекція складається з недіагностичних фрагментів сколів та нуклеусів. Слід відмітити лише обсидіанове (група **C**) частково двобічне скребло з природною спинкою, сформоване крутою лускатою ретушшю у пласко-опуклій манері, яке, можливо, відноситься до двобічних індустрій.

Рокосово XIII, Рокосово XIV, Рокосово XV. Окрім уламків та фрагментів сколів, на кожному пункті відмічено по одному яскравому екземпляру хоперів, сформованих великими сколами на кварцитових гальках (рис. 5, 1).

Категорії артефактів				Нуклеуси:						Відщепи						Пластини			Знаряддя:						Невизначені фрагменти	Уламки	ВСЬОГО																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
				Пренуклеуси	Радіальні	Паралельні: поздовжні	біпоздовжні	поперечні	ортогональні	Невизначені	первинні	дорсально-гладкі	реберчасті	безсистемні	радіальні	поздовжні	поздовжньо-крайові	біпоздовжні	ортогональні	ортогонально-крайові	Фрагменти відщепів	поздовжні	поздовжньо-крайові	біпоздовжні				Фр-нти пластин	Фрагменти сколів невизначені	Скребла: поздовжньо-прямі з поздовжньо-опуклі зі	Скребаки кінцеві	Скребачка-проколка	Чопери																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
Пункт/сировина/група			Рокосово I																								Рокосово XII				Рокосово VIII					Рокосово VII																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
			обсидіан	A	A-1	A-2	B	B-1	B-3	C	андезит	1	2	Невизначена	кварцит	кварц	лідіт	ВСЬОГО	обсидіан	B	B-1	B-3	C	андезит	ВСЬОГО	обсидіан	B	B-1	B-2	B-3	C	андезит	кварцит	кварц	радіоларит	ВСЬОГО	обсидіан	B-2	B-3		C	андезит	1	3	ВСЬОГО	обсидіан	C																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				</

Найбільш повноцінними для аналізу виявилися пункти II-VI, XI (табл. 1). Зважаючи на відстань між ними (від 400 до 75 м), можна сказати, що вони були окремими стоянками.

Аналіз обсидіану за станом руйнації поверхні дозволив виділити кілька груп (А, В, С, D), які мають свої підгрупи (табл. 2). Також було зроблено окрему відносно-хронологічну

Техніко-типологічний аналіз груп показав наявність у рокозовських колекціях повного спектру продуктів розщеплення. Але незначна доля знарядь праці та відсутність їх в окремих групах ускладнили типологічну і, як наслідок, культурно-хронологічну інтерпретацію матеріалу.

А, А-1, А-2 можна віднести до верхнього палеоліту (рис. 1).

Матеріали колекції **С** та **Д** демонструють однонаправлене чи радіальне розколювання, наявність в інвентарі чоперів та скребел. Враховуючи також ступінь руйнації поверхні, їх можна віднести до нижньопалеолітичних.

В андезитових та кварцитових збірках присутні виразні верхньопалеолітичні нуклеуси та знаряддя (Рокозово I, VII), типові середньо- (Рокозово II, III, IV, V, VI) та нижньопалеолітичні форми (Рокозово II, III, VI, XIII, XIV, XV) (рис. 1; 4; 5).

Пункти Рокосово	Верхній палеоліт	Середній палеоліт					Нижній палеоліт
		паралельний	Левалуа	двобічний	шарант	невизначений	
I	+						
II					+	+	+
III			+	+?		+	+
IV	+	+			+		
V	+		+			+	+
VI	+		+		+	+	+
VII	+					+	
VIII				+?			
XI	+	+				+	+

Табл. 10. Індустрії Рокосовських місцезнаходжень

В цілому техніко-типологічний аналіз матеріалів підтверджує відносну хронологію груп за станом руйнації. Але про її відносність свідчать кілька випадків, коли стан збереженості поверхні відповідає одному періоду, а техніко-типологічні риси – іншому. Так, неоднозначну позицію мають колекції групи **В** Рокосово **IV, V, VI** (тут присутні середньо- та верхньопалеолітичні нуклеуси) та групи **С** Рокосово **XI**, яка за техніко-типологічними характеристиками виглядає як середньопалеолітична, а за станом збереженості має бути віднесеною до ранньопалеолітичних зібрань (табл. 5).

Розглядаючи питання щодо аналогії в межах Закарпатського регіону, можна сказати, що рокосовські стоянки мають схожі елементи з матеріалами Королево. Зокрема, можна говорити про наявність в Рокосовській групі стоянок левалуазької черепаховидної (**В-1** – Рокосово **VI**), мікоксської та шарантської індустрій, а також середньопалеолітичної з пластинчатим компонентом. У порівняльному аспекті вони можуть бути аналогічні шарам III, II-а, II та V стоянки Королево [Кулаковська 2003, с. 10, 12; 2009а; 2009б; Усик 2006, с. 77]. Однак говорити про повні аналогії, а тим більше хронологічно корелювати їх з Королево, ми не можемо. Це зумовлено відсутністю в Рокосовому гомогенних комплексів у стратиграфічній послідовності, на відміну від Королево. Розроблена для Рокосово відносно-хронологічна схема дає похибку, оскільки базується на змішаних матеріалах. Пошук стратифікованих об'єктів, які б могли допомогти уточнити цю схему, не дав результатів. Тому з точними культурно-хронологічними висновками щодо рокосовських зібрань слід бути дуже обережними. У найкращому випадку, типологічно виразні форми можуть виступати індикатором існування в цьому районі комплексів з відповідними характеристиками.

Вотякова О.Л

ТЕХНИКО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИНДУСТРИЙ РОКОСОВСКИХ МЕСТОНАХОЖДЕНИЙ В ЗАКРПАТЬЕ

Статья посвящена анализу каменных изделий, собранных на палеолитических местонахождениях около с. Рокосово Хустского р-на Закарпатской обл. Обосновывается методика обработки коллекций. Предлагается их полная статистическая и технико-типологическая характеристика. Определяется место памятника в контексте палеолита региона.

Ключевые слова: палеолит, местонахождения Закарпатья, каменная индустрия, каменные орудия.

Votiakova O.L.

TECHNICAL AND TYPOLOGICAL LITHIC INDUSTRIES CHARACTERISTICS OF ROKOSOVO PALEOLITHIC SITES IN TRANSCARPATHIAN REGION

This article analyzes the stone artifacts, which were collected at the site near the village Rokosovo Khust district, Transcarpathian region. Author proposes the method of studying the collections and gives complete statistical and technical and typological characteristics of industries. The result of this work is determine the place of the Rokosovo sites in the Paleolithic of Transcarpathian region.

Keywords: Paleolithic, sites of Transcarpathian region, stone industry, stone artifacts.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Вотякова О.Л. Історія дослідження рокосовських місцезнаходжень на Закарпатті / О.Л. Вотякова // С.Н. Бибилов и первобытная археология. – СПб.: ИИМК РАН, 2009. – С. 109-114.

Гладилин В.Н. Отчет о работах Закарпатской палеолитической экспедиции в 1969 г. / В.Н. Гладылин, С.В. Смирнов // НА ІА НАНУ. – Ф.е. 1969/13. – № 53891. – 18 арк., 7 табл.

Гладылин В.Н., Отчет о работах Закарпатской палеолитической экспедиции в 1974 г. / В.Н. Гладылин, Л.В. Солдатенко // НА ІА НАНУ. – Ф.е. 1974/95. – № 7402. – 30 арк., 21 табл.

Гладылин В.Н. Проблемы раннего палеолита Восточной Европы / В.Н. Гладылин – К.: Наук. думка, 1976. – 176 с.

Гладылин В.Н. Отчет о работах Постояннодействующей палеолитической экспедиции Археологического музея Института зоологии АН УССР за 1984 г. / [В.Н. Гладылин, Ю.В. Кухарчук, В.И. Ситливый, В.И. Ткаченко, В.И. Усик]. – НА ІА НАНУ. – Ф.е. 1984/103. – № 21400. – 40 арк.

Гладылин В.Н. Ашель Центральной Европы / В.Н. Гладылин, В.И. Ситливый – К.: Наук. думка, 1990. – 267 с.

Кулаковская Л.В. Мустьерские культуры Карпатского бассейна / Л.В. Кулаковская – К.: Наук. думка, 1989. – 124 с.

Кулаковська Л.В. Середньопалеолітичні варіації на заході України / Л.В. Кулаковська // Варіабельність середнього палеоліту України. – К.: Шлях, 2003. – С. 10-32.

Кулаковская Л.В. Королево: хронология раннего и среднего палеолита / Л.В. Кулаковская // С.Н. Бибилов и первобытная археология. – СПб.: ИИМК РАН, 2009а. – С. 87-99.

Кулаковская Л.В. Обсидиановые индустрии Закарпатья / Л.В. Кулаковская // Obsidian, Interaction, and Society. – Tokyo: TMU, 2009б. – С. 2-12.

Петрунь В.Ф. Леваллуазкие мастерские обсидиановых орудий Закарпатья и проблемы сырья / В.Ф. Петрунь // Матеріали ХІІІ конференції Інституту археології АН УРСР присвяченої 50-річчю АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 86-92.

Усик В.И. Проблемы интерпретации методов расщепления среднепалеолитического слоя II стоянки Королево (Закарпатье) / В.И. Усик // АА. – 2003. – № 13. – С. 170-186.

Усик В.И. Королево. Новые аспекты исследования культурного слоя V / В.И. Усик // Європейський середній палеоліт. – К.: Шлях, 2006 – С. 50-77.